

Article History

Received / Geliş
16.11.2019

Accepted / Kabul
24.12.2019

Available Online / Yayınlanma
25.12.2019

DEVELOPMENT OF INSURANCE LAW IN OTTOMAN EMPIRE

OSMANLI DEVLETİ'NDE SİGORTA HUKUKUNUN GELİŞMESİ

İsmail SARITEKE¹

Abstract

An insurance contract, a prepaid premium contract, a person's or a person's ability to recover from any direction in the future is done in order to eliminate the damage. For this reason, it has reached to private insurance during the process of social assistance. With the development of trade, the process accelerated and the first insurance derivatives for marine accidents emerged. Life insurance and fire insurance were followed by marine insurance. Uninsured organizations existed in the Ottoman Empire. Concepts such as "ahilik" and "derbendlik" have been protecting the passengers or members from the risks. However, starting from the 19th century, the insurance sector, which was modern, began to be seen as focused. As in Europe, the first insurance of the Ottoman Empire was marine transportation insurance. Fatwas related to marine insurance resulted in most of this type of insurance being preferred by non-Muslim subjects. Fire insurance became widespread after the 1870 Grand Beyoğlu fire. The sheikh's appeal to fire insurance is an important factor in the spread of this type of insurance. It is possible to reach the opposite conclusion for life insurance. Life insurance is granted by fukahâ. The development of insurance in the Ottoman Empire coincided with a period when the state was relatively weak. In particular, the insurance activities, which were formed in the hands of foreign capital, remained out of control for a long time. Kanunname-i Ticaret entered into force in 1850 and then the Kanunname-i Hümayun-ı Ticaret-i Bahriye dated 1863 entered into force and was allocated to the 11th chapter of marine accidents and marine insurance to be made against them. The first law on the auditing of insurance companies, dated 1914, the Ecnebi Anonim Sermayesi ve Eshama Münkasım Şirketler ile Ecnebi Sigorta Şirketleri Hakkında Kanunu-ı Muvakkat, entered into force. In this study, the development of insurance and its introduction to Ottoman law will be discussed. In this study, the reasons of the concept of insurance entering the Ottoman Empire late and failing to develop will be examined.

Keywords: Insurance Law, Sea Trade, Life Insurance, Fire Insurance, Ottoman Empire

Özet

Sigorta sözleşmesi, önceden ödenen bir prim karşılığında, bir kimsenin ya da bir şeyin herhangi bir yönden ilerde karşılaşılabileceği zararı gidermek için yapılan sözleşmedir. İnsanoğlu tarih boyunca kendisini müstakbel kazalardan korumaya çalışmıştır. Bu sebeple sosyal yardımlaşmadan başlayan süreç sonucunda özel sigortaya kadar varmıştır. Ticaretin gelişmesi ile birlikte süreç hızlanmış ve deniz kazalarına ilişkin ilk sigorta türüleri ortaya çıkmıştır. Deniz sigortacılığını hayat ve yangın sigortaları izlemiştir. Osmanlı Devleti'nde sigorta benzeri kuruluşlar varolmuştur. Ahilik ve derbendlik gibi kavramlar yolcuları veya üyeleri rizikolardan korumak amacıyla faaliyet göstermişlerdir. Ancak özellikle de gayrimüslim vatandaşların talebi üzerine 19. yüzyıldan itibaren modern anlamda sigortacılık faaliyetleri görülmeye başlanmıştır. Avrupa'da da olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de görülen ilk sigorta deniz taşımacılığı sigortası olmuştur. Deniz sigortacılığı ile ilgili verilmiş olan fetvalar bu sigorta türünün genelde gayrimüslim tebaa tarafından tercih edilmesi sonucunu doğurmuştur. 1870 Büyük Beyoğlu yangınından sonra yangın sigortası da yaygınlaşmıştır. Şeyhülislamın yangın sigortasına cevaz vermesi, bu sigorta türünün yaygınlaşmasında önemli bir etken olmuştur. Hayat sigortası için tam tersi bi kaniya varmak mümkündür. Hayat sigortasına fukahâ tarafından cevaz verilmemiştir. Osmanlı Devleti'nde sigortacılığın gelişmesi, devletin nispeten zayıf olduğu bir döneme denk gelmektedir. Özellikle yabancı sermaye elinde şekillenen sigortacılık faaliyetleri uzun süre denetimden uzak kalmıştır. 1850 tarihinde Kanunname-i Ticaret yürürlüğe girmiş akabinde ise 1863 tarihli Kanunname-i Hümayun-ı Ticaret-i Bahriye yürürlüğe girmiş ve düzenlemenin 11. faslı deniz kazalarına ve bunlara karşı yapılacak deniz sigortalarına ayrılmıştır. Sigorta şirketlerinin denetimine ilişkin ilk kanun olan, 1914 tarihli Ecnebi Anonim Sermayesi ve Eshama Münkasım Şirketler ile Ecnebi Sigorta Şirketleri Hakkında Kanunu-ı Muvakkat yürürlüğe girmiştir. Bu çalışmada sigortanın gelişimi ve Osmanlı hukukuna girişi ele alınacaktır. Bu inceleme yapılırken sigorta kavramının Osmanlı Devleti'ne geç girme ve gelişememe sebepleri irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sigorta Hukuku, Deniz Ticareti, Hayat Sigortası, Yangın Sigortası, Osmanlı Devleti

¹ Arş. Gör., HMKU İİBF, İşletme Bölümü, Ticaret Hukuku ABD, ismailsariteke@mail.com

Giriş Yerine Dünya'da Sigorta Kavramının Gelişmesi

İnsanlık tarihinden bu yana insanoğlu kendisini tehlikelerden koruma güdüsüyle hareket etmiştir. Bu güdüyle tarih boyunca kazalara karşı önlem almıştır. Ancak pek tabiidir ki insanın kendi başına aldığı önlemler kazaların önüne geçmekte yeterli olmamıştır. Devletleşmeyle beraber kazaları önleme yükümlülüğü devlet tarafına geçmiş ancak yine de bu durum kazaların meydana gelmesi ihtimaline duyulan güven duygusunu yeteri kadar tatmin etmemiştir. Egemen gücün yasama faaliyetleri ile bir takım zarar verici faaliyetlerin kişide yarattığı mağduriyeti giderme çabası da bu döneme dayanmaktadır. MÖ. 1750 civarında hükümdar Hammurabi tarafından çıkarılan Hammurabi kanunları bu türün ilk örneği olarak gösterilebilir. Bu kanunda kara taşımacılığında meydana gelecek zararın giderilmesi amaçlanmıştır. İlgili hüküm uyarınca bir kervan, haydutlar tarafından saldırıya uğradığı takdirde, zararın diğer kervanlar arasında paylaşılması öngörülmüştür. Yine aynı kanunda bir eşkıya tarafından saldırıya uğrayan şahsın uğramış olduğu zararın, zararını ispat etmesi koşuluyla, tecavüzün meydana geldiği şehrin valisi veyahut hâkimi tarafından tazmin edilmesi hükmolunmuştur. Bu kanunda teknik anlamda bir sigorta kavramından bahsetmek mümkün olmasa dahi bu yönde ilk örnekler olması açısından kıymetlidir. Sigortacılık kavramının gelişmesi özellikle deniz ticaretinin gelişmesi ile paralellik arz etmiştir.

Özel sigorta türlerinde ilk ortaya çıkan deniz taşımacılığı sigortası olmuştur. Bu sigorta türünün ilk örneklerini deniz ödöncü olarak görmek mümkündür. Deniz ödöncü sözleşmesi basit bir ifade ile kaptanın gemide taşıdığı malları teminat göstererek borç almasını ifade etmektedir. Hızla gelişen deniz sigortacılığına karşı en büyük darbe 1230 yılında Papa VII. Gregoire tarafından vurulmuştur. Papa bu dönemde deniz ödöncü sözleşmesini dine aykırı bularak yasaklamıştır (Çetinoğlu,1965: s.3). Ancak bu yasak uzun süreli olmamış ve gelişen ticaretle birlikte 15. yüzyıldan itibaren Avrupada sigorta hukuku konusunda tedvin faaliyetleri başlamıştır. 1435 ve 1436 tarihli Barselona Kararnameleri bu konuda önemli bir hukuki gelişmedir. Bu kararnameler sonucunda sigorta akdinin bir şekle bağlanması suretiyle önemli bir adım atılmıştır. Belirtmek gerekir ki sigorta ilişkisi bir güven ilişkisidir. Bu güveni sağlayan en önemli etken de sigortacının ödeme gücüdür. Sigortacı açısından en önemli husus ise hiç şüphesiz sigorta ettirenin dürüst davranmasıdır. Bu sebeple 17. Yüzyıldan itibaren sigortacılık faaliyetleri izne ve imtiyaza bağlanmıştır (Avcı, 2000: s.272). Bu izin ve imtiyaz sürecini sigorta şirketlerinin ve poliçelerin denetlenmesini öngören düzenlemeler izlemiştir. 19.yüzyıla gelindiğinde artık büyük sermayeli sigorta şirketlerini görölmeye başlanmıştır. Avrupa devletlerinin deniz sigortacılığına vermiş olduğu önem, deniz ticaretinin de gelişmesinin önünü açmıştır. Zararın tazmin edileceğine olan güven, rizikonun göze alınarak ticaret yapılmasını kolaylaştırmıştır.

Hayat sigortasının gelişimi ise farklı bir yön izlemiştir. Her ne kadar Hammurabi Kanunlarında hırsız tarafından öldürülen ev sahibine yönelik hükümler olsa da bu düzenleme teknik anlamda bir hayat sigortası sayılmamaktadır. Yine antik Yunan döneminde ölünün cenaze masrafını karşılamaya yönelik basit hayat sigortaları ile karşılaşmak mümkündür (Black/Skipper,1994: s.48). MÖ. 640-558 Atina Kanunlarına göre siyasi fikir cemiyetleri ve meslek kuruluşları üyelerinden almış oldukları primlere karşılık üyelerinin cenaze masraflarını karşılamaktadır (Black/Skipper,1994: s.48). Modern anlamda ilk defa 17. yüzyılda İngiltere'de rastlanan hayat sigortası, deniz sigortasına nazaran daha az değişim geçirmiş ve yaygınlaşmak için modern zamanları beklemiştir. Bu sigorta türünün ilk zamanlarda

yaşam cetvellerine dayanması ve sabit primli olması da cazip konumda olmasını engellemiştir (Salzman, 1965: s.517). Hayat sigortasına ilişkin ilk hukuki düzenleme 1774 tarihli İngiliz Hayat Sigortası Kanunu'dur.

Sigortacılık faaliyetlerinin gelişmesi sigorta mefhumunun her türlü rizikoya karşı uygulanmasının da önünü açmıştır. Bu hususta belki de en fazla önem arz eden sigorta, yangın sigortasıdır. Eski dönemlerde toplu yerleşimin yaygın olması ve bina yapı malzemesi olarak ahşabın yaygın olarak kullanılması, büyük kayıplar yaşatan yangın felaketlerine yol açmıştır. Bu riziko karşısında, yangın sigortacılığı da hem şirket hem de halk nezdinde karşılık ve teveccüh bulmuştur.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde sigorta mefhumunun hukuki gelişimi ele alınacaktır. Bu kapsamda önce Osmanlı Devleti'nde yer alan ve sigorta kurumu ile benzerlik gösteren ahilik ve debentlik kurumu incelenek sonrasında ise Osmanlı Devleti'nde modern sigortaya yönelme nedenleri açıklanacaktır. Bu kapsamda sigorta kurumu deniz sigortası, yangın sigortası ve hayat sigortası olmak üzere 3 ana başlık altında incelenecektir. Bu başlıklar altında ilgili sigorta kurumuna yönelik yapılmış hukuki düzenlemelerin yanı sıra, sigorta türüne verilmiş fetvalara da ele alınacaktır. Sonuç kısmında Osmanlı Devleti'nde sigorta hukukunun gelişiminden bahsedilerek, bu konuda yaşanan geri kalmanın sebepleri üzerinde durulacaktır.

Osmanlı'da Sigorta Benzeri Kurumlar

Osmanlı Devleti'nin bir şariat devleti mi, yoksa bir laik devlet mi olduğu tartışmaları genel itibari ile ikisinin de özelliklerini içinde barındırması bağlamında değerlendirilmektedir. Bu çerçevede Osmanlı ticaretinin kurallarının hangi eksende olduğu sorusu da aynı tartışma ve cevabı barındırmaktadır. Bizans gelenekleri bağlamında ticaretin önemsenmesi ve İslam dininin helal kazancı ve ahlaklı ticareti teşvik etmesi (Çalışkan, 2018: 23-24; Okşar, 2018: 205-208) aslında Osmanlı Devleti'nde ticari kurumların derinliği açısından göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda ele alındığında çalışmanın ana eksenini oluşturan, Osmanlı Devleti'nde sigorta kurumunun geç ortaya çıkmış olmasının temel sebeplerinden birisi rizikolara karşı sosyal yardımlaşma ilkesinin benimsenmiş olmasıdır. 20.yüzyılın başlarında dahi fukahâ tarafından İslam kültüründe sigorta benzeri bir sözleşmenin bulunmamasının bir eksiklik olarak addedilmemesi gerektiği aksine bu durumun sosyal yardımlaşma ilkesi içinde çözülebileceği belirtilmiştir (Sabri, 1984:132-137).

Derbend

Osmanlı Devleti'nde İlhanlıların tutkavulluk adı verdiği benzer bir sistem uygulama alanı bulmuştur (Avcı, 2000: s.277). Derbendlerin başlıca vazifeleri şu şekildedir;

- Buldukları yerin güvenliğini sağlamak,
- İhtiyaç halinde yolculara kılavuzluk yapmak,
- Bölgesinde ki bir yolcunun malları kaybolduğu vakit bedelini ödemek.

Bu hizmetleri karşılığı derbendler bütün örfi vergilerden muaf tutulmuştur. Ayrıca bu hizmetlerine karşılık derbendlerin yolculardan geçiş akçesi (derbend resmi veya derbend âdeti) adı altında bir miktar para veya mal almasına salık verilmiştir. Görüldüğü üzere Devlet bölgesinde güvenliğini sağlamak üzere bir kurum tahsis etmiş ve bu kuruma da yerine getirmiş olduğu hizmete karşılık vergi muafiyeti getirmiş ve güvenlik ücreti tahsil yetkisi vermiştir (İslam Ansiklopedisi). Burada yolcunun ödemiş olduğu geçiş ücretini sigorta primine benzetmek mümkündür. Ancak ortada teknik bir sigorta kurumu yoktur.

Ahilik

Osmanlı Devleti'nde ticaret ahalisi ve küçük sanayici ahilik adı verilen meslek kuruluşları, birlikleri kurmuşlardır. Bu organizasyonların sadece finansal ve ticari boyutu bulunmamaktadır. İnsanın sosyalleşme ihtiyacını karşılayan (Okşar, 2018: s.1037) ve mesleki yardımlaşma esasına dayanan bu birlikler sosyal yardımlaşma esasına dayalı olarak hareket etmişlerdir. Günümüz literatüründe de yerel yönetim tarihinin bir parçası olarak değerlendirilmesi açısından ahilik önemli bir yer kaplamaktadır. Zira günümüzde yerel yönetimlerin üstlendiği birçok etkinliğin bu teşkilat aracılığıyla yapılması durumu söz konusudur. Hatta Osmanlı'ya modern yerel yönetimlerin gelmesini geciktiren sebeplerden biri de iyi işleyen ahilik ve benzeri diğer kurumlar olduğu belirtilmektedir (Belli vd. 2019: 257-259; Sezik ve Ağır, 2016: 238-240). Bunu yanında mesleki düzen ve disiplinin sağlanması açısından da oldukça etkili olan ahili teşkilatının koymuş oldukları kurallara daha sonraları yapılan düzenlemelere esas teşkil etmiştir. Ahilik teşkilatının yardıma esas bütçesini teşkilata dâhil usta ve kalfaların haftalık veya aylık ödediği aidatlardan oluşmaktadır (Çağatay, 1974: s.151). Ahilik teşkilatının yerine getirmiş olduğu birtakım faaliyetleri şu şekilde saymak mümkündür (Avcı, 2000: s.278-279);

- Hastalanan üyelere tedavi yardımı yapmak,
- Yaşlanarak işini bırakmış ve muhtaç duruma düşmüş ustalara yardım etmek,
- Fakir üyelerin ölümü halinde cenaze töreni düzenlemek,
- Üyelerine doğum yardımında bulunmak,
- Üyelerine borç vermek.

Görüldüğü üzere ahilik teşkilatı vasıtasıyla üyeler kendilerini ölüm, hastalık gibi rizikolara karşı güvence altına almışlardır. Üyelerin ödemiş olduğu aidatları bir nevi sigorta primi saymak mümkündür. Ancak teknik bir sigorta kavramından ziyade zarar paylaşımı üzerine kurulu bir sosyal yardımlaşma birliğinden bahsetmek mümkündür.

Sigortanın Osmanlı Hukukuna Girişi

Osmanlı Devleti'nde sigortacılık kurumu geç karşılık bulmuş olsa dahi gerek vatandaşı gerek de taşımacıyı koruyan, emniyet altına alan ve oluşması muhtemel zararlarını gidermeyi amaçlayan düzenlemeler mevcuttur. I. Ahmed Kanunnamesi bu açıdan önemli hükümler içermektedir (Akgündüz, 1990: s.487). Bu Kanunname uyarınca;

-Mahalle veya köy içinde bir hırsızlık olur ve sanık yakalanamazsa, mağdurun zararı mahalle ve köy halkına tazmin ettirilir.

-Bir köyün yakınında konaklayan kişinin malı çalınır ve hırsız bulunamazsa, mağdurun zararı köy halkından tazmin ettirilir.

-Pazar içinde hırsızlık olur ve sanık yakalanamazsa, mağdurun zararı pazar bekçisinde tazmin ettirilir.

-Kervansaray içinde hırsızlık olur ve sanık yakalanamazsa, mağdurun zararı kervansaraycıya tazmin ettirilir.

Görüldüğü üzere bu kanunnamede Devlet gerekli önlemler almış ve zararın kimlerden tazmin edileceğine yönelik düzenlemeler yapmıştır. Ancak burada bahsi geçen güvence

kurumu sigorta değildir. Daha çok bir devlet güvencesinden bahsetmek doğru olacaktır.

Osmanlı Devleti'nde ilk sigortacılık faaliyetleri 18. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Bu dönemde Devlet, Fransız tahıl gemilerini deniz risklerine karşı sigorta ettirmiştir. Sigorta kelimesi de bu ilk dönem belgelerinde geçen "siguriye" kelimesinden gelmektedir (Kamilçebe, 2012: s.106). Nakliye sigortasının ilk uygulamalarında da yine sigortalanan taraf Fransız tacirler olmuştur. Osmanlı Arşivi'nde 1753 yılında Selanik, Karaağaç ve Golos iskelelerindeki arpanın İstanbul'a nakli için Fransız tüccarlara navlun sigortası yapıldığına ilişkin kayıtlar bulunmaktadır (BOA). 1850 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde 1807 Fransız Ticaret Kanunu'nun tercümesi niteliğinde olan Kanunname-i Ticaret yürürlüğe konulmuştur. Bu kanunun 29. maddesinde deniz sigortasından bahsedilmektedir. 1863 tarihli Kanunname-i Hümayun-ı Ticaret-i Bahriye'de de 11. fasıl deniz kazalarından ve bunlara karşı yapılacak deniz sigortalarından bahsedilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki bu dönemde sigortacılık faaliyetleri bir kayıt altına alınmamıştır. Bu dönemde faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin Osmanlı Devleti'nden resmi bir izni bulunmadığı gibi, bir kısmının kendi ülkesinde dahi kaydı bulunmamaktadır (Kohen, 2009: s.74). Genelde gayrimüslim tacirler ve devlet arasında uygulama alanı bulan sigortacılık faaliyetleri için hiç şüphesiz kırılma noktası 1870 Büyük Beyoğlu yangını olmuştur. Bizans döneminde Beyoğlu'na karşı taraf anlamına gelen "Pera" denilmektedir. Bu sebeple bu yangın kaynaklarda Büyük Pera yangını olarak da yer almıştır. Altıncı Daire-i Belediye'nin raporuna göre yangında beş sokak, yüz altmış üç mahalle ve üç bin dört yüz kırk dokuz bina yanmıştır (Ruzname-i Ceride-i Havadis). Bu yangında özellikle gayrimüslim ve levantenler gibi zengin kesimin mağdur olması, binaları yanan bu kişilerin iflas riskiyle karşı karşıya kalmaları yangın sigortası talebini doğurmuştur.

Osmanlı Devleti'nde sigortacılığın gelişmesini temelde iki etkene bağlamak mümkündür. Bu etkenlerden ilki ticaret hacminin artmasıdır. 19. Yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da sanayi devriminin de etkisiyle üretim artmış ve bununla birlikte buhar gücünün gemilerde kullanılmaya başlanmasıyla da nakliye kolaylaşmıştır. Aynı yüzyılda Osmanlı Devleti de dışa açık bir ticari yapıya bürünmeye başlamıştır. Özellikle kaybedilen savaşlar sonucunda imzalanan serbest liman antlaşmaları (1838 Balta Limanı gibi) Osmanlı Devleti'nin dış ticaret hacminin büyümesini tetiklemiştir. Bunun sonucunda da Avrupa'da olduğu gibi deniz ticareti gelişmiş ve buna paralel olarak da sigortacılık kurumu Osmanlı Devleti'nde gelişmeye başlamıştır.

İkinci etken ise Osmanlı Devleti'nde vatandaşların yaşam tarzının da değişmeye başlamış olmasıdır. Bu dönemde zenginleşen gayrimüslim ve yerli zengin sınıf batıda yer alan sigortacılık kurumunun Osmanlı'da da yer bulmasında etkili olmuşlardır. Bu hususta en önemli örnek 1870 büyük Pera yangınıdır. Zira Beyoğlu o dönem Osmanlı zengin kesiminin yerleşkesi halindeydi. Bu sebeple yangından etkilenen kesimler de bu zengin gayrimüslimler, yerli zenginler ve levantenlerdi (Baskıcı, 2002: s.5).

Osmanlı Devleti'nde sigorta kurumuna duyulan ihtiyaç yabancı yatırımcıların da ilgisini çekmiştir. Özellikle Avrupa'ya nazaran henüz bir regülasyonu olmayan ve denetimin olmadığı bir ortamda sigortacılık faaliyeti yürütmek önde gelen sebeplerden olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde ilk sigorta acentesi 1862 yılında İstanbul'da bir Avusturya şirketi olan Riunione Adriatica di Sigurta (RAS) tarafından açılmıştır (Baskıcı, 2002: s.5). 1863 yılında London Sun Insurance Company İzmir'de şube açmış ve Osmanlı Devleti'nde ilk defa deniz nakliyat riskleri dışında kalan riskleri sigortalayan acente

olmuştur. Bu şirket İzmir'li tüccarların pamuk depolarını yangın riskine karşı sigortalamıştır (Baskıcı, 2002: s.6).

1893 yılında sigorta alanında faaliyet gösteren ilk Türk şirketi olan “Osmanlı Sigorta Şirket-i Umumiyesi” kurulmuştur (Baskıcı, 2002: s.7). Ancak şirketin sadece namı Osmanlı olup, şirket yabancı sermayelidir. 1894 yılına gelindiğinde sigorta şirketleri oldukça yaygınlaşmıştır. Bu tarihte Osmanlı Devleti'nde 120'ye yakın sigorta şirketi faaliyet göstermektedir. Bu şirketlerden 40 tanesi deniz nakliyat sigortası, 45 tanesi yangın sigortası ve 35 tanesi hayat sigortası alanında faaliyet göstermektedir (Baskıcı, 2002: s.7).

Osmanlı Devleti'nde sigortacılık faaliyetleri genel olarak yabancı şirketlerin kontrolünde devam etmiştir. Nitekim ileride de bahsedeceğimiz üzere Osmanlı Devleti'nde sigorta mefhumu üzerine bir düzenleme yapılması ancak 1850 yılında gerçekleşmiştir.

1914 yılında Ecnebi Anonim Sermayesi ve Eshama Münkasım Şirketler ile Ecnebi Sigorta Şirketleri Hakkında Kanunu-ı Muvakkat yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile sigortacılık faaliyetleri belirli şart ve kayıtlara tabi tutulmuştur. İlgili kanun uyarınca yabancı merkezli şirketlerin Osmanlı mülkünde şube veya acente açabilmesi, anonim veya sermayesi paylara bölünmüş şirket vasfına haiz olması şartına bağlanmıştır. Yine bu kanunda şirketlerden Osmanlı mevzuatına uygun davranacağına yönelik bir taahhüd alınacağına da hükümlenmiştir. Kanunda yetkili mahkeme belirlenmiş ve yetkili mahkeme olarak şubenin açılmış olduğu yer kabul edilmiştir. Aynı şekilde sigorta tazminatının ödeme yeri olarak da şubenin bulunduğu yer belirlenmiştir. Kanunun 12. maddesinde sigorta şirketlerine yönelik cezai yaptırımlara da yer verilmiştir. Bu kanun Osmanlı Devleti'nin serbest faaliyet alanını suistimal eden yabancı sigorta şirketlerine yönelik ilk denetim hamlesi olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde halk açısından yeni hukuki mecralar ve kavramların kabul edilmesi ve kullanılması kapsamında fetvalar önemli bir yer tutmaktadır. Bu sebeple gerek yangın sigortasının gerek de hayat sigortasının Osmanlı Hukuku'na girişi kolay olmamıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde sigortalar hakkında verilmiş olan fetvaları incelemek gerekmektedir.

Deniz Taşımacılığı Sigortası

Yukarıda da belirttiğimiz üzere Deniz sigortacılığı diğer sigorta türlerinden daha hızlı gelişmiş ve daha kısa sürede yaygınlaşmıştır. Osmanlı Devleti'nde de ilk görülen sigorta çeşidi denizcilik sigortası olmuştur. Aynı şekilde hakkında hukuki düzenleme yapılan ilk sigorta alanı da denizcilik sigortası olmuştur. Deniz sigortacılığının Osmanlı Devleti'nde gelişimini ele almadan önce bu kurum hakkında verilen fetvalara da bakmak gerekmektedir. Zira daha önce de belirttiğimiz üzere Osmanlı Devleti'nde yeni bir mefhumun halk nezdinde teveccüh görmesi bu kurumun fetva ile uygun görülmesiyle yakından ilişkilidir. İbn-i Abidin “Reddül Muhtar” adlı eserinde;

“Geleneğe göre tacirler yabancı ülkenin yurdunun vatandaşından (harbînden) bir nakil vasıtası kiraladıkları zaman hem kira bedelini veriyorlar, hem de kendi memleketinde oturan harbîye muayyen bir meblağ ödüyorlar ki buna “sigorta” deniyor. Bunun üzerine vasıtaya yüklenen mal yangın, batma, yağma ve benzeri bir sebeple zarar uğrarsa o adam, aldığı mal (prim) karşılığında zararı tazmin ediyor. O adamın, İslâm ülkesinin sahil şehirlerinde, devletin izniyle müste'men olarak oturan ve tacirlerden sigorta primini alan bir temsilci bulunuyor. Denizde tacirlerin malı helak olursa mezkûr mümessil bedelinin tamamını sahiplerini

ödüyor. Kanaatime göre tacirin, helak olan malının bedelini alması helâl olmaz; çünkü bu, borçlu olmadığı bir şeyi borçlanmak kabilindedir.”

Demek suretiyle deniz sigortacılığına cevaz vermemiştir (Abidin İbn, 1966: s.186)Yine Mısır müftüsü Muhammed Bahit el-Mutii de sigortaya haram fetvası vermiş olan fakihlerdendir. Bu fetva incelendiğinde islam hukukunda yer alan sözleşme türlerinden biri olmaması sebebiyle karşı çıkıldığı görülmektedir ezZerqâ ve en-Neccar, 1981:157).

Bahsi geçen fetva uyarınca; İslâma göre malların tazmin edilmesi iki yoldan birisi ile mümkün olmaktadır. Bu yollardan birincisi kefâlet, ikincisi ise haksız fiil ve itlâf yoludur. Sigorta akdi kefâletin şartlarını taşımamaktadır. Öte yandan sigortalı malın helâk ve zayi olması, sigorta şirketinin haksız bir fiili ile de olmamıştır. Bu sebeple sigortalı mal zayi olunca tazminatı sigorta şirketine yüklemeye imkân yoktur; çünkü islâma göre ödetme şartları gerçekleşmemiştir. Bu fâsid bir akittir; bunda sigorta şirketi veya yabancı sigortacı, İslâm'a göre borçlu olmadıkları bir şeyi borçlanmaktadırlar. Sigortacı, zayi olan malın bedelini İslâm ülkesinde değil de yabancı ülkede verirse Müslüman'ın bunu alması helâldir; çünkü bu bir harbinin malını, hıyanet ve zulüm olmaksızın, rızasıyla, yabancı ülkede almaktan ibarettir; başka durumlarda almak helâl değildir.

Yukarıda ki fetva hükmünden de anlaşılacağı üzere bir sigorta akdi sonucu elde edilecek tazminatın helal olabilmesi birtakım şartlara bağlanmıştır. Bunlardan birincisi sigortacının tazmin bedelini yurtdışında, bir diğer ifade ile İslam ülkesi olmayan yerde, ödemesidir. İkinci şart ise bu bedelin, sigortacı tarafından rızaen ödenmesidir. Rızaen ödeme şartı hukuk literatürü açısından oldukça tehlikelidir. Bu durumda sigortacının ödeme yapmaya yanaşmaması durumunda dinen verilen cevaz ortadan kalkacaktır. Bu husus da sigortanın temelinde olan güven ilişkisine ters düşmektedir.

Belirtmek gerekir ki aksi yönde fetva olması halkın sigorta faaliyetlerinden topyekûn uzak durması sonucunu doğurmamıştır. Osmanlı kayıtlarında sigorta yapan Müslüman ahaliye ilişkin verilere rastlamak mümkündür (Kamileçelebi, 2012: s.109). Bu fetvalara rağmen Osmanlı Devleti sigorta konusunda düzenleme yapmaktan geri durmamıştır. Bu düzenlemelerin yapılmasında Ahmet Cevdet Paşa'nın sigortanın dinen caiz olduğuna olan inancı önemli bir etken olmuştur (İzğöer, 1999: s.71). Nitekim önce 1850 tarihinde Kanunname-i Ticaret yürürlüğe girmiş akabinde ise 1863 tarihli Kanunname-i Hümayun-ı Ticaret-i Bahriye yürürlüğe girmiş ve düzenlemenin 11. faslı deniz kazalarına ve bunlara karşı yapılacak deniz sigortalarına ayrılmıştır.

Kanunda sigorta sözleşmesi “Sigorta kontratosu sefer-i bahri tehlikesine ugramalarından ihtiraz olunan şeylere kaza-i bahriden dolayı vukua gelebilecek zayıat ve mazarratın bit rniktar-ı muayyene kadar sigorta eden tarafından alınan bedel-i sigortaya mukabil sigorta ettiren tarafa tamamen tediye-i tazminin taahhüdünü mutazammın bir mukavele-i bahriyeden ibarettir.” şeklinde tanımlanmıştır. Yine kanunda sigorta sözleşmesinin şekli, içeriği ve süresine ilişkin düzenleme yapılmış ve bu yakın dönemde görülmeye başlanan sigorta dolandırıcılığına ilişkin düzenlemeler de getirilmiştir.

1906 yılında Deniz Ticaret Kanunu'nun 3.eki olarak yayımlanan 25 maddelik kanunla kaza sigortalarından bahsedilmiştir.

Yangın Sigortası

İnsan hayatında yangın her daim korkulan bir felaket olagelmıştır. Tarihte binlerce insanın can kaybına, birçok kentin ise neredeyse yok olmasına neden olmuş büyük yangın felaketleri mevcuttur. 1212 yılında Londra'da meydana gelen yangında kentin 1/3'ü kül olmuştur (Great Fire of London). Yine 1871 Peshtigo yangınında yaklaşık olarak 1200 kişi hayatını kaybetmiştir (The Peshtigo Fire). 1923 yılında bir depremin (Kanto Depremi) tetiklemesi sonucu meydana gelen Tokyo yangınında yaklaşık olarak 130.000 kişinin hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir (The Great Kanto Earthquake). Bu felaketler kişileri yangın rizikosu karşısında güvence altında olma ihtiyacına itmiştir. Bu sebeple de mal sigortasının kapsama alanında olan yangın sigortası ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nde de yangın sigortası ihtiyacı hissettiren 1870 Büyük Pera yangını olmuştur.

1870 Büyük Pera yangına müteakip Şeyhülislamlık "her ferдин Allah'ın kendisine verdiği malı muhafaza ile mükellef olduğunu" belirterek yangın sigortasına cevaz vermiştir ez-Zerqâ, en-Neccar, 1981: s.14)

Yangın sigortası Osmanlı Devleti'nde itfaiye teşkilatının gelişimine önemli katkılar da bulunmuştur. 1870 Pera yangını tulumbacılar teşkilatının yetersizliğini gözler önüne sermiştir. Sigorta şirketleri rizikonun büyüklüğünü göz önünde bulundurarak Dahiliye Nezaretinden modern bir itfaiye teşkilatı kurulmasını talep etmişlerdir. Bunun sonucunda kısa sürede Osmanlı Devleti'nde batı ile rekabet edebilecek yeterlilikte bir itfaiye teşkilatı kurulmuştur (Baskıcı, 2002: s.14).

Hayat Sigortası

Tarih boyunca insanın en önemli güdülerinden biri de yaşama güdüsüdür. Ancak kişiler yaşamlarının sona ermesi durumunda geride kalan sevdiklerini zor durumda bırakmamak, muhtaç duruma düşürmemek için ölümü halinde belirli bir bedel ödenmesini öngören hayat sigortası yoluna başvurmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nde gelişimi en zor ve sancılı olan sigorta türü hayat sigortası olmuştur. Deniz taşımacılığı geç olsa dahi bir kanuni düzenlemeye kavuşmuşken hayat sigortası alanında bir düzenleme yapılmamıştır. Osmanlı Devleti'nde ulemanın ekseri görüşünün hayat sigortasının haram olduğuna yönelik olması bu nedenlerin başında gelmektedir. Gerçekten de hayat sigortasına yerli halktan ziyade gayrimüslimler teveccüh göstermişlerdir.

1911 yılına gelindiğinde yerli halkın bu inancını kırmak vesilesi ile Union sigorta şirketi bir müşterisi aracılığı ile şeyhülislamdan hayat sigortasına ilişkin fetva istemiştir. Fetva emini cevabında;

"Havâle buyurulan işbu arzuhal mütâlâa olundu. Derûn-i arzuhalde muharrer akd-i mezkûr Dâr-i İslâm'da olmayub da ber-vech-i meşrûh memâlik-i ecnebiyyede kâin bir sigorta şirketi ile icrâ edildiği takdirde şirket-i mezkûre rızâsiyle vereceği ziyâdeyi yâni makudûn aleyh sigorta bedeli ne miktar meblâğ ise anı ahz helal olur ol babda emr-ü ferman menlehülemrindir."

Denilmek suretiyle İbn Abidin'in görüşü tekrar edilmiştir (ez-Zerqâ, en-Neccar,1981: 16). Bahsi geçen fetva uyarınca hayat sigortasının caiz olabilmesi için, sözleşmenin islam diyarı dışında yapılması ve şirketin sigorta bedelini rızaen ödemesi gerekmektedir, aksi durumda haramdır. 1913 yılında yine benzer bir soruya karşılık aynı fetvaya hükmolunmuştur.

Hayat sigortasına karşı en ağır tutumu Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi takınmıştır. Mustafa Sabri Efendi yangın sigortasına da cevaz vermemektedir. Yangın sigortasının

kişiyi malını korumaya yönelik göstereceği özeni azaltacağını düşünmektedir. Yangın rizikosuna yardımlaşma dernekleri aracılığı ile önlem alınabileceğini öngörmektedir. Ancak hayat sigortası için sadece haram demekle yetinmemiş ve kumar özelliği taşıdığını belirtmiştir (Sabri,1984: 132-137; Armağan, 1970: 251). Bu tarihe kadar sigorta sözleşmesinin islam hukukuna uygun bir sözleşme olmadığına ilişkin görüşler mevcut olsa dahi primli sigortanın kumar özelliği taşıdığını ifade eden fakih olmamıştır.

Tüm bu sebeplerle Osmanlı Devleti'nde hayat sigortasına ilişkin bir düzenleme yapılmamıştır. Düzenleme yapılmamış olması sigortacılık faaliyetlerini engellememiş ancak daha çok gayrimüslim tebaanın elinde ve denetimden uzak sürdürülmesine sebebiyet vermiştir.

Sonuç

Osmanlı modernleşme sürecinde önem kazanan bir kavram olan sigortacılık Osmanlı Devleti önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan ön plana çıkan kritik noktalardan biri yabancı hâkimiyettir. Birçok alanda olduğu gibi sigortacılık alanında da bu durum açıkça görülmektedir (Belli, 2019, 89-90; Aydın, 2019: 2711). Nitekim Osmanlı Devleti'nde sigortacılık faaliyetleri genel olarak yabancı şirketlerin kontrolünde ve denetimden uzak devam etmiştir. Denetimden uzaklık, sigorta faaliyetlerinde temel olan güven ilkesi noktasında önemli bir sıkıntı olarak süregelmiştir. Sigorta şirketlerinin denetimine ilişkin bir düzenleme olmaması kimi zaman sigortacılık faaliyeti yürüten şirketlerin aleyhine olmuş ve rekabet içine giren şirketler aldıkları sigorta primlerinden daha yüksek bedeller ödemek zorunda kalmışlardır (Arseven, 1987: s.416).

Düzenleme eksikliği Osmanlı'nın son döneminde hemen hemen her alanda görülmektedir. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren karma bir sistem uygulanmaya başlanmış olması çok daha büyük sıkıntılara sebebiyet vermiştir. Bu dönemde şeri hukuk ile birlikte batı teamülleri uygulanmaktadır. Bu durum da yerli tacir açısından bilmediği bir teamülle yükümlü olması sonucunu doğurmaktadır. Hali hazırda yine yabancı sermaye ile kurulmuş Osmanlı Sigorta Şirket-i Umumiyesi dışında sigorta piyasasında önemli bir yerli aktör de bulunmamaktadır.

Osmanlı Devleti'nde sigortacılık faaliyetleri devletin piyasa üzerinde mutlak hâkim konumunda bulunmadığı bir dönemde gelişmeye başlamıştır. Özellikle kaybedilen savaşlar neticesinde yapılan antlaşmalar yabancı tacirlere önemli ölçüde serbestiyet getirmiştir. Bu serbestiyet neticesinde mensubu buldukları devletlerin gücünden yararlanan tacirler her noktada bu yetkilerini Osmanlı Devleti aleyhine kullanmaktan çekinmemişlerdir. Bu durum sigortacılık faaliyetlerinde de kendini göstermiştir. Sigorta şirketleri sözleşmeleri kendi mensubu bulunduğu devletin diline göre düzenlemiştir. Para birimleri ve ödeme yeri noktasında hâkim konumlarını kötüye kullanma yoluna gitmiştir. İbni Hazim Ferid'in yakınması durumu çok güzel özetlemektedir (İbni Hazim, 1909: s.634)

"Bizde sigorta acentesi iptida Sakız'da sonra Dersaadet 'te teşekkül etmiş, fakat merkezleri memalik-i ecnebiyede bulunması ve nizam-ı dahiliyeleri devletçe gayri malum olması hasebiyle bu nevi hisseli komandit ve anonim şirketleri aleyhine dava ikamesi meselesi müşkül bir renk almıştır..."

Dini meseleler de Osmanlı halkının sigortaya soğuk bakmasında etkili olmuştur. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere fukuha sigortaya şartlı cevaz vermiştir. Bu şartlardan

ilki sözleşmenin ecnebi memlekette yapılmasıdır. Bu durum da hayat ve yangın sigortası açısından oldukça kısıtlayıcı olmuştur.

KAYNAKÇA

- Âbidîn İbn, M. , Abdülazîz, Ö.(1966), Hâşiyetu Reddül-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar : Şerh-i Tenviri'l-ebsar - 1252-1836, 2. bs., , Şerike Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Babi el-Halebi, Cilt: IV, Kahire.
- ez-Zerqâ, A. , en-Neccar M.A. (1981), İslâm'a Göre Banka ve Sigorta, Çev. Hayreddin KARAMAN, 2. Bs. İstanbul.
- Akgündüz, A. (1990) Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri, Cilt 6, İstanbul
- Armağan, S. (1970), "İslam Hukukunda Sigorta Konusu ve İki Belge", Ord. Prof.Dr. Halil Arslanlı'nın Anısına Armağan İ.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Fakülteler Matbaası, No: 561, İstanbul
- Arseven, H. (1987) "Sigortanın Tarihçesi ve Geri Kalmışlığımızın Sebepleri", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C.43, Prof. Dr. S.F.Ülgener'e Armağan, s.415-431, İstanbul
- Avcı, M. (2000) Sigortanın Osmanlı Hukukuna Girişi, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.8, s.267-290, Konya.
- Aydın, A. (2019). Türkiye'de ilk modern yerel yönetim denemesi olan altıncı daire-i belediye ile sixième arrondissement karşılaştırması. OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 11(18), 2708-2727. DOI: 10.26466/opus.561163
- Baskıcı, M. (2002) "Osmanlı Anadolu'sunda Sigorta Piyasası 1860-1918," Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.57, S.4, s.3-33., Ankara
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet İktisat, 5/224, 10 Safer 1187/3 Mayıs 1773 - 179/8945, 27/Ra/1189-1775.
- Belli, A, Tunç, A, Aydın, A. (2019). Yerelde Yönetişim Algısı Üzerine Bir Alan Araştırması: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Örneği. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 18 (1) , 256-270. DOI: 10.21547/jss.453905.
- Belli, A. (2017). Türk yerel yönetim sisteminin yerellik ilkesi açısından değerlendirilmesi. TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, (Prof. Dr. Tahsin Aktaş Armağanı) 12(3), 75-92.
- Black, K. , Skipper H.D., (1994) Life Insurance, Ed.22, Englewood
- Çağatay, N. (1974), Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Ankara
- Çetinoğlu, M. (1965) Türkiye'de Sigortacılık Teknik Esasları Üzerinde Üzerinde İnceleme, İstanbul
- Ererdi, H.C. (1998), Sigortacılığımızın Tarihi, İstanbul,
- İbn-i Hazim F. (1909), Siyaset-i Şeriyeye, Sigorta- Tarifi- Aksami- Bidayet-i Teşkili-, Beyanülhak, Cemiyet-i İlmiye-i İslamiyenin Neşr-i Efkarıdır, 14 Rebiülevvel 1327-23 Mart 1320, No:27-29
- İzğöer, Z. (1999), Ahmet Cevdet Paşa, İstanbul
- Kamilçelebi, H. (2012), Osmanlı Devleti'nde Sigortacılığa Yönelik Dini Yaklaşım, Ekonomi Bilimleri Dergisi, C.4 S.1 2012, s.105-114
- Keyvanoğlu M. C. (2017), 1870 Büyük Beyoğlu Yangını, OTAM, 41 /Bahar 2017, s. 169-190
- Kohen, D. (2009), Mal Canın Yongasıdır, İstanbul.
- Okşar, Y. (2018). Din ve Coğrafya İlişkisi: Şemsü'd-Din es-Semerkindî ve İbn Haldûn'un Yedi İklim Anlayışlarının Karşılaştırmalı Analizi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18 (2), 1035-1069.

Okşar, Yusuf. "İslâm Ahlâkı ve Kapitalizm", Modernleşme Sürecinde Müslümanlar içinde, ed. Necmettin Çalışkan, Nobel, Ankara 2018, ss. 204-248.
Ruzname-i Ceride-i Havadis, Nu: 1417, 11/RA/1287; Basiret, Nu: 97, 13/RA/1287.
Sabri, M. (1984), İslâm'da Münakaşaya Hedef Olan Mes'eleler, 2. Baskı (Osmanlıcadan sadeleştiren: Osman Nuri Gürsoy, İstanbul.

Salzman, G.I. (1965), Insurable Interest in Life Insurance, Insurance Law Journal, 1.512.

Sezik, M. ve Ağır, O. (2016), "Türkiye'nin Kamu Yönetimini Değiştiren Faktörler: Batılılaşma ve Küreselleşme", The Journal of Academic Social Science Studies, Sayı: 49, s. 225- 240.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/eskiya> Mücteba İlgürel, E.T:12.12.2019

<https://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofEngland/Great-Fire-of-London-1212/> E.T: 02.12.2019

<https://www.weather.gov/grb/peshtigofire> E.T: 02.12.2019

<https://library.brown.edu/cds/kanto/denewa.html> E.T: 02.12.2019

Çalışkan, N . (2018). Kur'ân'da Ticarî Ahlak Kuralları Ve Günümüzdeki Yansımaları. Antakiyat, 1 (1) , 22-42 .